

**XX ASR BOSHLARIDAGI BXSAR-AFG'ONISTON CHEGARASIDAGI ZIDDIYATLI
MUNOSABATLAR (ARXIV HUJJATLARI ASOSIDA)**

Annotatsiya. Ushbu maqolada arxiv hujjatida keltirilgan Buxoro Xalq Sovet Respublikasi va Afg'oniston chegarasidagi ziddiyatli munosabatlar masalasi ilmiy tahlilga tortilgan. Afg'oniston chegarasida afg'onlar tomonidan amalga oshirilgan ko'ngilsizliklar, bunga javoban Buxoro hukumati tomonidan murojaat yo'llanganligi, ikki mamlakat munosabatlari doimo davom etishi bilan bog'liq jihatlar tarixiy tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: Afg'oniston, Buxoro, chegara, Fitrat, buxorolik, qayiq, Sherobod, talon-taroj, bug'doy, un, guruch, munosabat, elchi.

**КОНФЛИКТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ НА ГРАНИЦЕ БССР И АФГАНИСТАНА В
НАЧАЛЕ XX ВЕКА (ПО АРХИВНЫМ ДОКУМЕНТАМ)**

Аннотация. В этой статье к научному анализу был привлечен вопрос о конфликтных отношениях на границе Бухарской народной советской республики и Афганистана, представленный в архивном документе. В этой статье к научному анализу был привлечен вопрос о конфликтных отношениях на границе Бухарской народной советской республики и Афганистана, представленный в архивном документе. К историческому анализу были привлечены.

Ключевые слова: Афганистан, Бухара, граница, Фитрат, бухарский, лодка, из Шерабада, грабеж, пшеница, мука, рис, отношения, посол.

**CONFLICT RELATIONS ON THE BORDER OF THE PRC-AFGHANISTAN AT
THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY (ON THE BASIS OF ARCHIVAL
DOCUMENTS)**

Annotation. The issue of conflicting relations on the border between the Bukhara people's Soviet republic and Afghanistan, presented in the archival document in this article, was subject to scientific analysis. The issue of conflicting relations on the border between the Bukhara people's Soviet republic and Afghanistan, presented in the archival document in this article, was subject to scientific analysis. Aspects of the frustrations car.

Keywords: Afghanistan, Bukhara, border, Fitrat, Bukhara, boat, from Sherobod, plunder, wheat, flour, rice, attitude, ambassador.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida O'rta Osiyo mintaqasida yuz bergan siyosiy, iqtisodiy va geosiyosiy o'zgarishlar Buxoro amirligi va Afg'oniston o'rtasidagi munosabatlarga ham bevosita ta'sir ko'rsatdi. Mazkur davr jahon siyosatida "Katta o'yin" nomi bilan tanilgan Rossiya imperiyasi va Buyuk Britaniya o'rtasidagi raqobat kuchaygan, mintaqadagi an'anaviy davlatlar esa bu murakkab geosiyosiy sharoitda o'z suverenitetini va manfaatlarini saqlab qolishga intilgan davr sifatida xarakterlanadi.

Mazkur maqola arxiv hujjatlari asosida Buxoro va Afg'oniston chegara hududlaridagi ziddiyatli jarayonlar Fitrat maqolasidagi №1987 raqam ostidagi hujjatda keltirilgan. Mazkur hujjatda:

So'ngi paytlarda sodir bo'lgan voqealar Buxoro Sovet hukumatini qattiq qayg'uga solib, uni Oliy Mustaqil Afg'oniston hukumatiga quyidagilar bilan murojaat qilishga undadi:

Yaqinda Buxoro Sovet Respublikasi hududida yashirin tashkilotlar aniqlangan bo'lib, ularning maqsadi Buxoroning amaldagi qonuniy hukumatini ag'darib tashlash va buxoroliklar o'z dushmani deb tan olgan va tajovuzkor bo'lganlarni hokimiyatga qaytarishni maqsad qilgan edi. o'z vatanlaridan badarg'a qilingan. Bu sir Buxoro hukumatini katta qayg'uga solib, uzoq vaqt davomida buxoroliklarga dushman bo'lgan harakatlar ziyoniga hurmat va immunitetning barcha afzalliklaridan bahramand bo'lgan Oliy Mustaqil Afg'oniston elchisi Abdurasulxonga ta'sir qildi[1].

Oliy Mustaqil Afg'onistonning rasmiy va faxriy elchisi Buxoro hukumati dushmanlari bilan bir qatorda fitnaga qo'shilganida, Buxoro hukumatning o'zaro do'stlik manfaatlariga sodiqligi va sadoqatiga shubha qilish uchun barcha asoslarga ega bo'lgandek edi. Shunga qaramay, Buxoro hukumati Buxoro xalqi dushmanlari markazida bo'lgan elchining orqasidan mustaqil Afg'oniston hukumati, na uning xalqi turmaganiga va barcha xiyonatkorlar zimmasiga tushmasligiga ishonch hosil qilib, o'zini xotirjam tutishda davom etdi. Abdurasulxonning qilmishlarini faqat uning shaxsiy maqsadlari bilan izohlash mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, Buxoro Sovet hukumati Abdurasulxonni Buxoro Respublikasi chegaralaridan quvib chiqarish bilan cheklandi, lekin Abdurasulxon jinoyatlari uchun javobgarlikni mustaqil Afg'oniston hukumati zimmasiga yuklashni hech qanday holatda mumkin deb hisoblamadi.

Ayni paytda Buxoro-Afg'oniston chegarasida qayg'uli voqealar yuz berdi:

Buxoro hukumatini hayrat va hayratda qoldirgan holda, Mustaqil Afg'oniston Oliy Hukumatidan bo'lgan odamlar yana bu voqealarning aybdorlariga aylanishdi. So'ngi bir necha kun ichida nima sodir bo'ldi:

Daryoning yuqori oqimida, Karkidan 60-65 kilometr uzoqlikda joylashgan Akku-Xamiyab mintaqasida afg'on sohilidagi qaroqchilar otryadi Xamiyab harbiy postining afg'on askarlari bilan birgalikda daryo bo'ylab buxorolik qayiqlarni ushlab, talon-taroj qildilar (qayiq—bu transport yuk kemasining birturi A.A). Shunday qilib, mart oyining to'qqizinchi kuni Sheroboddan 500 pud bug'doy, un, guruch va beshta qo'chqor ortib ketayotgan qayiq qo'lga olindi. Barcha yuk va narsalar Afg'oniston qirg'oqlariga olib chiqilib, uni olib ketayotgan ikki kishi bog'lanib, daryoga uloqtirildi. Ulardan biri darhol cho'kib ketdi[2].

Oradan uch oy o'tgach, Karkidan kelayotgan yana ikkita qayiqchi xuddi shu joyda ushlanib, kayuchniklardan hamma narsa olib ketilgan (qayiqchi — qayiqni boshqaruvchi shaxs-A.A), ulardan biri qattiq kaltaklangan, ikkinchisi esa asirga olingan. 14 iyul kuni xuddi shu joyda Sheroboddan 500 pud bug'doy, un va guruch olib ketayotgan qayiq qo'lga olinib, butun yuk Afg'oniston qirg'oqlariga olib ketilgan va qayiqchilarning barcha ashyolari olib ketilgan. 15 iyul kuni Xamiyab harbiy posti yaqinida to'rt nafar afg'on askari miltiqdan o'q uzib, uni qo'lga oldi. Qayiq 500 pud don olib ketayotgan edi. Qayiq afg'on qirg'oqlariga yaqinlashganda, ikki afg'on askari otda chopib kelib, hamma yuklarni sanab, qirg'oqqa tushirishni buyurib, qayiqlardan tortib, ko'ylagigacha hamma narsalarini olib ketishdi.

Buxoro hukumati hamisha o'z fuqarolarining mol-mulki va shaxsi tarafida bo'lgan holda, Afg'oniston armiyasi askarlarining yuqoridagi harakatlarini dushmanlik – ig'vogarchilik, deb bilishi va har doimgidek ko'rib chiqishi haqida Oliy Mustaqil Afg'oniston hukumatini xabardor qilishni o'z burchi deb biladi. Va tinch Buxoro aholisiga qarshi, bu aholining hayoti va xavfsizligiga qarshi qaratilgan. Shu bois Buxoro Sovet hukumati rasmiy afg'on vakillari va afg'on armiyasining buxoroliklarga dushmanlik harakatlarida bir necha bor ishtirok etganidan hayratda qolganligini bildirar ekan, bir vaqtning o'zida bu kabi ayanchli holatlarning oldini olish bo'yicha qat'iy choralar ko'rishdan bosh tortishga qarshilik qilolmaydi. Kelajakda Buxoro hukumati Afg'oniston hukumati tomonidan quyidagilarni so'zsiz qabul qiladi, xususan:

1) O'g'irlangan barcha mol-mulkni zudlik bilan qonuniy egalarga, ya'ni buxorolik fuqarolarga qaytarib berish.

2) Qotilliklarni, talonchiliklarni to'xtatish, shuningdek, tinch buxoroliklarning o'limiga sabab bo'lgan barcha aybdorlarni qattiq jazolash uchun eng qat'iy choralar ko'rilsin[3].

Shu bilan birga, Buxoro hukumati o'g'irlik va qotilliklarni zudlik bilan bostirish uchun Karkida yashovchi besh nafar afg'on fuqarolarini, jumladan, oqsoqolni ham vaqtincha hibsga olishga va ularning barcha mol-mulkini muhrlashga majbur qiladi.

Sovet Buxoro hukumati bu talab Kobulga o'tkazilgan kundan boshlab o'n besh kun ichida Oliy Afg'onistonning javobini kutishga rozi bo'ladi.

Afg'oniston Oliy hukumati tomonidan o'g'irlik va qotilliklarni bostirish, shuningdek, banditlar va ularning ittifoqchilariga qarshi afg'on chegarachilari timsolidagi repressiyalarga qarshi choralar ko'rish sekinlashgan taqdirda, tinch aholining yangi o'ldirilishi haqidagi birinchi xabarda, Buxoro hukumati yuqoridagi beshta afg'on fuqarolari bilan urush davridagi garovga olinganlar kabi muomala qilishga majbur bo'ladi.

Buxoro hukumati Afg'oniston fuqarolariga nisbatan ushbu majburiy qatag'on chorasi haqida xabar berib, bu chorani chegarada tinch aholini o'ldirish va talon-taroj qilishni to'xtatish vositasi sifatida ko'radi. Shu bilan birga, Buxoro hukumati Oliy Afg'oniston hukumati e'tiboriga yuqorida aytib o'tilgan juda achinarli holatlarga qaramay, Afg'oniston hukumati bilan do'stlik va ittifoqqa sodiqlikni har qanday vosita va qurbonliklar bilan davom ettirishga qat'iy va so'zsiz niyatini yetkazadi[4].

Xulosa qilib aytganda XX asr birinchi choragidagi Buxoro va Afg'oniston munosabatlari silliq kechmagan. Ikki mamlakat o'rtasida tarixan davom etib kelayotgan munosabatlarni saqlash uchun harakatlar qilingan bo'lsada, aslida chegara hududlarida juda ko'plab talon-tarojlikm va ko'ngilsizliklar uchrab turgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'MA, R-Fond-48, Opis-1, yig'ma jild 103, 48 varaq.
2. O'MA, R-Fond-48, Opis-1, yig'ma jild 103, 48 varaq.
3. O'MA, R-Fond-48, Opis-1, yig'ma jild 103, 49 varaq.
4. O'MA, R-Fond-48, Opis-1, yig'ma jild 103, 49 varaq.
5. Asror o'g'li A. A. Prince of afghanistan isak khan orientalist dn in the interpretation of logopphet //Web of Semantics: Journal of Interdisciplinary Science. – 2024. – T. 2. – №. 5. – C. 82-85.
6. Asror o'g'li A. A. History of Afghanistan-Bukhara Relations in the Process of Incorporation of Bukhara Emirate into Russian Customs System //American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – T. 3. – №. 11. – C. 339-342.
7. Akhmadjon A. History of bukhara-afgan relations in the process of inclusion into the russian customs system //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2023. – T. 3. – №. 3. – C. 39-46.
8. Ahmadov A. XX asr boshlarida buxoro va afg'oniston emigratsiyasi va remigratsiyasi //Modern Science and Research. – 2025. – T. 4. – №. 1. – C. 842-845.
9. Ahmadov A. Buxoro amirligidagi afg'onlar: hayoti va faoliyati xususida //Modern Science and Research. – 2025. – T. 4. – №. 2. – C. 1304-1308.

Xurramov Rustam SayfiddinovichNIU, Surxondaryo kampusi
katta o'qituvchisi, pedagogika fanlari falsafa
doktori (PhD)xurramovrustam8787@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0159-4757>**Toshboyev Abdurasul Esanturdievich**Navoiy innovatsiyalar universiteti,
Surxondaryo kampusi,
tarix yo'nalishi magistranti**1917–1929-YILLARDA SURXONDARYO HUDUDIDA SOVET HOKIMIYATINING
O'RNATILISHI VA MAHALLIY IJTIMOY-SIYOSIY QARAMA-QARSHILIKLAR
TARIXI**

Annotatsiya. Mazkur tadqiqotda 1917–1929-yillarda Surxondaryo hududida sovet hokimiyatining o'rnatilishi jarayoni hamda mahalliy ijtimoiy-siyosiy qarama-qarshiliklarning tarixiy ildizlari kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqot Turkiston mintaqasidagi inqilobiy o'zgarishlar, fuqarolar urushi, basmachilik harakati, mahalliy elita va aholining sovet siyosatiga munosabati kabi omillarni hududiy kontekstda o'rganishga qaratilgan. Arxiv materiallari, sovet davri hujjatlari va zamonaviy tarixshunoslik manbalari asosida Surxondaryoda hokimiyat transformatsiyasi, ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi ziddiyatlar hamda markaziy siyosatning mahalliy jamiyatga ta'siri yoritiladi. Tadqiqot natijalari mintaqada sovetlashtirish jarayonining murakkab, ko'p qirrali va ziddiyatli xarakterga ega bo'lganini ko'rsatadi hamda ushbu davrni qayta baholashda hududiy tarixiy yondashuv muhimligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: Sovet hokimiyati, Surxondaryo tarixi, basmachilik harakati, ijtimoiy-siyosiy qarama-qarshiliklar, sovetlashtirish jarayoni, fuqarolar urushi, Turkiston mintaqasi.

**THE ESTABLISHMENT OF SOVIET POWER IN THE SURKHANDARYA REGION IN
1917–1929 AND THE HISTORY OF LOCAL SOCIO-POLITICAL CONFLICTS**

Annotation. This study provides a comprehensive analysis of the establishment of Soviet power in the Surkhandarya region between 1917 and 1929 and examines the roots of local socio-political conflicts during this transitional period. The research focuses on revolutionary transformations in Turkestan, the civil war, the Basmachi resistance movement, and the reactions of local elites and communities to Soviet policies within a regional framework. Drawing on archival documents, Soviet-era records, and modern historiography, the article explores the transformation of governance, social tensions, and the impact of central political strategies on local society. The findings demonstrate that the Sovietization of Surkhandarya was a complex and contested process, highlighting the importance of regional perspectives in reassessing early Soviet history in Central Asia.

Keywords: Soviet power, Surkhandarya history, Basmachi movement, socio-political conflicts, Sovietization, civil war, Turkestan region.

**УСТАНОВЛЕНИЕ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В СУРХАНДАРЬИНСКОМ РЕГИОНЕ В
1917–1929 ГГ. И ИСТОРИЯ МЕСТНЫХ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ
ПРОТИВОРЕЧИЙ**

Аннотация. В исследовании проведён комплексный анализ установления советской власти в Сурхандарьинском регионе в 1917–1929 гг. и рассмотрены истоки местных социально-политических противоречий в переходный исторический период. Особое внимание уделено революционным преобразованиям в Туркестане, гражданской войне, движению басмачества и реакции местных элит и населения на советскую политику. На основе архивных документов, источников советского периода и современной историографии раскрываются процессы трансформации власти, социальные конфликты

и влияние централизованной политики на региональное общество. Результаты исследования подтверждают сложный и противоречивый характер советизации Сурхандарьи и подчёркивают значение регионального подхода в переосмыслении ранней советской истории Центральной Азии.

Ключевые слова: Советская власть, история Сурхандарьи, басмаческое движение, социально-политические конфликты, советизация, гражданская война, Туркестанский регион.

Kirish. XX asr boshlarida Markaziy Osiyo hududi keskin siyosiy o'zgarishlar maydoniga aylandi. 1917-yilgi Fevral va Oktyabr inqiloblari natijasida sobiq Rossiya imperiyasi tarkibidagi Turkiston o'lkasida hokimiyat masalasi murakkab ijtimoiy-siyosiy ziddiyatlar bilan kechdi. Bu jarayon Surxondaryo hududida ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, mahalliy ijtimoiy tuzilma, an'anaviy boshqaruv institutlari, diniy elita va qishloq jamoalarining siyosiy pozitsiyasi sovet hokimiyatining o'rnatilishiga bevosita ta'sir ko'rsatdi. Shu bois 1917–1929-yillar Surxondaryo tarixida tub burilish davri sifatida alohida ilmiy e'tibor talab qiladi.

Tarixshunoslikda sovet hokimiyatining Turkistonda o'rnatilishi masalasi ko'plab tadqiqotlarda yoritilgan bo'lsa-da, mintaqaviy darajadagi jarayonlar, xususan Surxondaryo hududidagi mahalliy qarama-qarshiliklarning ijtimoiy ildizlari etarli darajada kompleks o'rganilmagan. Sovet davri tarixiy adabiyotlari mazkur jarayonni asosan ideologik talqin doirasida yoritgan bo'lib, mahalliy qarshilik harakatlari ko'pincha "aksilingilobiy kuchlar" sifatida beryoqlama baholangan. Mustaqillikdan keyingi tarixshunoslik esa arxiv materiallarining ochilishi natijasida ushbu davrni qayta ko'rib chiqish imkoniyatini yaratdi. Zamonaviy tadqiqotlar sovetlashtirish jarayonini siyosiy zo'ravonlik, iqtisodiy qayta qurish va madaniy transformatsiyalar bilan bog'liq murakkab ijtimoiy fenomen sifatida talqin qiladi.

Surxondaryo hududi geografik joylashuvi sababli Afg'oniston bilan chegaradosh bo'lib, fuqarolar urushi va basmachilik harakati davrida strategik ahamiyat kasb etgan. Bu hududda sovet hokimiyatining o'rnatilishi faqat siyosiy-administrativ jarayon emas, balki mahalliy jamiyatning an'anaviy ijtimoiy tuzilmasi bilan yangi ideologik tizim o'rtasidagi to'qnashuv shaklida namoyon bo'ldi. Mahalliy aholining qarshilik harakatlari, diniy va qabila etakchilarining roli, iqtisodiy siyosatning ta'siri hamda markaziy hokimiyatning harbiy choralarini o'rganish mintqa tarixini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u sovet hokimiyatining o'rnatilishi jarayonini faqat siyosiy voqelik sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy transformatsiya jarayoni sifatida tahlil qiladi. Tadqiqot arxiv hujjatlari, zamonaviy tarixshunoslik ishlari va mintaqaviy manbalarga tayangan holda Surxondaryodagi ijtimoiy qarama-qarshiliklarning sabablarini, dinamikasini va tarixiy oqibatlarini aniqlashga qaratilgan. Ushbu yondashuv mintaqaviy tarixni umumittifoq jarayonlari bilan bog'lab o'rganish imkonini beradi hamda Markaziy Osiyoda sovetlashtirish siyosatining real mexanizmlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. 1917–1929-yillarda Surxondaryo hududida sovet hokimiyatining o'rnatilishi masalasi Markaziy Osiyo tarixshunosligining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu jarayonni tushunishda umumittifoq siyosiy transformatsiyalari bilan mintaqaviy jarayonlarni uyg'un holda tahlil qilish zarur. Mavjud adabiyotlar mazkur davrni turli metodologik yondashuvlar orqali o'rganib, sovetlashtirish jarayonining siyosiy, ijtimoiy va madaniy qirralarini yoritadi.

E.Allworthning fundamental tadqiqoti o'zbek xalqining uzoq tarixiy taraqqiyotini keng kontekstda tahlil qilib, sovet davriga o'tish jarayonini milliy identitet va siyosiy modernizatsiya nuqtai nazaridan baholaydi. Muallif sovet hokimiyatining o'rnatilishini faqat siyosiy voqea sifatida emas, balki jamiyatning madaniy qayta shakllanishi sifatida ko'rib chiqadi. Bu yondashuv Surxondaryodagi mahalliy qarama-qarshiliklarni umumt Turkiston jarayonlari bilan bog'lash imkonini beradi [1, 410-p.].

A.Khalidning zamonaviy tarixshunoslikdagi eng muhim ishlardan biri hisoblangan tadqiqoti sovet davrining dastlabki bosqichlarini milliy qurilish, imperiya merosi va inqilobiy transformatsiyalar kesishmasida tahlil qiladi. Muallif sovetlashtirish jarayonini mahalliy jamiyat bilan markaziy hokimiyat o'rtasidagi murakkab muzokara sifatida talqin qiladi [4, 432-p.]. Ushbu

nazariy model Surxondaryo hududidagi qarshilik harakatlarini faqat harbiy to'qnashuv sifatida emas, balki siyosiy legitimlik uchun kurash sifatida tushuntirishga yordam beradi.

S.Kellerning tadqiqoti diniy siyosat va sovet hokimiyatining islom institutlariga munosabatini chuqur o'rganadi [3, 296-p.]. Bu asar Surxondaryo kabi diniy an'analari kuchli hududlarda sovet siyosatining qanday qarama-qarshiliklar keltirib chiqarganini anglashda muhim nazariy asos yaratadi. Muallif diniy repressiyalarni ijtimoiy barqarorlikka ta'sir qiluvchi omil sifatida ko'rsatadi.

M.B.Olcott Markaziy Osiyoda sovet siyosatining etnik va siyosiy oqibatlarini tahlil qilib, mintaqadagi davlat qurilishi jarayonini keng geosiyosiy kontekstda ko'rsatadi [5]. Bu yondashuv Surxondaryo hududining strategik ahamiyatini tushuntirishda muhimdir.

Mahalliy tarixshunoslik vakillari — S.T.Husanov [2, B. 44-52.], A.Nabiev [8, 220-6.] va Q.Rajabov [9, 312-6.] — mintaqaviy manbalarga tayangan holda Surxondaryo tarixining ichki dinamikasini ochib beradi. S.T.Husanov [2, B. 44-52.] sovet davridagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni hududiy darajada tahlil qilsa, A.Nabiev tarixiy-etnografik kontekstni yoritadi. Q.Rajabovning [9, 312-6.] tadqiqoti esa sovet hokimiyatiga qarshi qurolli harakatlarni batafsil tahlil qilib, basmachilik harakatining mintaqaviy xususiyatlarini ochib beradi.

R.Abdullaev [6, 284-c.], B.Babadjanov [7, 368-c.] va M.Kamilovning [7, 368-c.] ishlari sovet hokimiyatiga qarshi harakatlarni tarixiy manbalar asosida o'rganib, ularni ideologik stereotiplardan xoli tarzda qayta talqin qiladi. Bu asarlar basmachilik harakatini ijtimoiy qarshilik fenomeni sifatida tushunishga imkon beradi.

Umumiy tahlil shuni ko'rsatadiki, mavjud adabiyotlar sovetlashtirish jarayonining alohida jihatlarini yoritgan bo'lsa-da, Surxondaryo hududini maxsus tadqiqot obyekti sifatida kompleks o'rganuvchi ishlar etarli emas. Shu bois mazkur tadqiqot mintaqaviy tarixni umumittifoq siyosiy jarayonlari bilan bog'lab, ijtimoiy qarama-qarshiliklarning sabab va oqibatlarini tizimli ravishda o'rganishga qaratilgan.

Tahlil va natijalar. 1917–1929-yillarda Surxondaryo hududida sovet hokimiyatining o'rnatilishi jarayoni mintaqaning tarixiy rivojida keskin burilish nuqtasini tashkil etadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bu jarayon bir maromda kechgan siyosiy transformatsiya emas, balki mahalliy jamiyatning an'anaviy tuzilmasi bilan yangi ideologik tizim o'rtasidagi murakkab to'qnashuvlar majmuasi bo'lgan. Surxondaryo vohasi o'zining geografik joylashuvi, etnik tarkibi va iqtisodiy tuzilmasi bilan Turkistonning boshqa hududlaridan ma'lum darajada farq qilgan va bu omillar sovetlashtirish siyosatining amalga oshirilishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan.

Arxiv materiallari va tarixshunoslik tahlili shuni ko'rsatadiki, dastlabki yillarda sovet hokimiyati hududda mustahkam ijtimoiy tayanchga ega bo'lmagan. Mahalliy aholining asosiy qismi qishloq xo'jaligiga tayangan an'anaviy jamoa tizimi doirasida yashagan bo'lib, diniy institutlar va mahalliy elita katta ijtimoiy ta'sirga ega edi. Sovet siyosatining er-suv islohoti, soliqqa tortish va harbiy safarbarlikka oid choralari mahalliy aholining noroziligini kuchaytirdi. Natijada bu qarama-qarshiliklar qurolli qarshilik shaklida namoyon bo'lib, basmachilik harakati Surxondaryoda uzoq muddat saqlanib qoldi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, basmachilik harakatini faqat aksilinqilobiy kuchlar faoliyati sifatida talqin qilish tarixiy haqiqatni to'liq aks ettirmaydi. U mahalliy jamiyatning siyosiy, iqtisodiy va madaniy xavotirlariga javoban yuzaga kelgan murakkab ijtimoiy harakat bo'lib, unda diniy etakchilar, qabila boshliqlari va oddiy dehqon qatlamlari ishtirok etgan. Sovet hokimiyati esa bu harakatni bostirishda harbiy choralar bilan bir qatorda ma'muriy va mafkuraviy usullarni ham qo'lladi. Hududda yangi boshqaruv institutlarining joriy etilishi, maktablar ochilishi va iqtisodiy qayta qurish siyosati asta-sekin sovet tizimining mustahkamlanishiga olib keldi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, 1920-yillarning oxiriga kelib Surxondaryoda sovet hokimiyati nisbatan barqarorlashdi, biroq bu barqarorlik ijtimoiy murosadan ko'ra kuch ishlatish va siyosiy nazorat mexanizmlariga tayangan edi. Mahalliy jamiyatda an'anaviy institutlarning zaiflashuvi, yangi ma'muriy tuzilmaning shakllanishi va ideologik qayta tarbiya siyosati hududning ijtimoiy tuzilmasini tubdan o'zgartirdi. Shu bilan birga, sovetlashtirish jarayoni iqtisodiy modernizatsiya elementlarini ham olib kirib, infratuzilma, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarida muayyan o'zgarishlarni yuzaga keltirdi.

Umumiy natijalar Surxondaryo hududida sovet hokimiyatining o'rnatilishi bir vaqtning

o'zida qarama-qarshi tendensiyalarni o'zida mujassam etganini ko'rsatadi: bir tomondan, siyosiy zo'ravonlik va ijtimoiy beqarorlik; ikkinchi tomondan esa modernizatsiya va davlat boshqaruvi institutlarining shakllanishi. Mazkur davrni o'rganish mintaqaning keyingi tarixiy rivojini tushunish uchun muhim nazariy asos yaratadi hamda sovet siyosatining mahalliy jamiyatga ta'sirini qayta baholash imkonini beradi.

Xulosa. 1917–1929-yillarda Surxondaryo hududida sovet hokimiyatining o'rnatilishi jarayoni mintaqa tarixida keskin ijtimoiy-siyosiy transformatsiya davri sifatida namoyon bo'ldi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bu jarayon faqat siyosiy hokimiyat almashinuvi emas, balki mahalliy jamiyatning an'anaviy ijtimoiy tuzilmasi, diniy institutlari va iqtisodiy munosabatlarining tubdan o'zgarishi bilan kechgan murakkab tarixiy bosqich bo'lgan. Sovetlashtirish siyosati markazlashgan davlat boshqaruvini joriy etish bilan birga, mahalliy aholi ongida qarama-qarshi munosabatlarni keltirib chiqardi.

Surxondaryo hududidagi ijtimoiy-siyosiy qarama-qarshiliklar, xususan basmachilik harakati, mahalliy jamiyatning o'z tarixiy va madaniy qadriyatlarini himoya qilishga qaratilgan murakkab ijtimoiy reaksiyasi sifatida namoyon bo'ldi. Bu harakatni faqat harbiy qarshilik sifatida emas, balki siyosiy legitimlik, iqtisodiy mustaqillik va madaniy identitet uchun kurash sifatida baholash zarur. Arxiv manbalari va zamonaviy tarixshunoslik tahlili shuni tasdiqlaydiki, sovet hokimiyati hududda barqarorlashuvi uzoq muddatli ijtimoiy murosadan ko'ra, ma'muriy nazorat va kuch ishlatish mexanizmlariga tayanib amalga oshirilgan.

Shu bilan birga, sovet boshqaruv tizimi hududda modernizatsiya elementlarini ham olib kirdi: yangi ma'muriy institutlar shakllandi, ta'lim tizimi kengaydi, transport va xo'jalik infratuzilmasi rivojlandi. Bu jarayonlar Surxondaryoning keyingi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga ma'lum darajada zamin yaratdi. Biroq modernizatsiya siyosati ko'pincha mahalliy an'anaviy tuzilmalarning zaiflashuvi evaziga amalga oshirilgani sababli, jamiyatda uzoq muddatli ijtimoiy izlar qoldirdi.

Umuman olganda, Surxondaryo misolida sovet hokimiyatining o'rnatilishi Markaziy Osiyoda davlat va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarning yorqin tarixiy modeli sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu davrni o'rganish nafaqat mintaqaviy tarixni chuqur anglash, balki sovet modernizatsiyasi va mahalliy qarshilik fenomenini qayta baholash uchun ham muhim ilmiy asos yaratadi. Tadqiqot natijalari hududiy tarixshunoslikni boyitadi hamda Markaziy Osiyo tarixida sovet davrining ko'p qirrali xarakterini tushunishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Allworth E.** The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present. – Stanford: Hoover Institution Press, 1990. – 410 p.
2. **Husanov S.T.** Surxondaryo hududida sovet davri ijtimoiy-siyosiy jarayonlari // Tarix va jamiyat. – 2022. – №3. – B. 44–52.
3. **Keller S.** To Moscow, Not Mecca: The Soviet Campaign Against Islam in Central Asia, 1917–1941. – Westport: Praeger, 2001. – 296 p.
4. **Khalid A.** Making Uzbekistan: Nation, Empire, and Revolution in the Early USSR. – Ithaca: Cornell University Press, 2015. – 432 p.
5. **Olcott M.B.** The Kazakhs. – Stanford: Hoover Institution Press, 1995. – (Markaziy Osiyodagi sovet siyosati kontekstida).
6. **Abdullaev P.** Туркестан и начало советской власти. – Ташкент: Фан, 1998. – 284 с.
7. **Вабаджанов В., Камилов М.** Васмачество: движение сопротивления в Средней Азии. – Ташкент: Шарқ, 2001. – 368 с.
8. **Набиев А.** Сурхондарё воҳаси тарихи. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2010. – 220 б.
9. **Ражабов Қ.** Ўзбекистонда совет ҳокимиятининг ўрнатилиши ва унга қарши қўролли ҳаракатлар. – Тошкент: Фан, 2005. – 312 б.

Aliyeva Oygul Baxramovna
 Abu Rayxon Beruniy nomli
 Urganch davlat universiteti
 tarix kafedrası o'qituvchisi
alievaoygul653@gmail.com

QADIMGI XORAZM XUDUDIDA ANTIK DAVR ZOOMORF XAYKALLAR TASNIFI VA UNING ZARDUSHTIYLIK DINI BILAN BOG'LIQLIGI

Annotatsiya. Ushbu maqolada qadimgi Xorazm xududida topilgan zoomorf(xayvon) xaykallarning topilishi va ularning zardushtiylik dini bilan bog'liqligi aniqlanadi va taxlil qilinadi. Olimlarning fikricha zardushtiylik dini Xorazmda paydo bo'lgan olib borilgan arxeologik tadqiqotlar Xorazmda eng qadimiy xaykallar topilib o'rganilgan. Ushbu xaykallarning tasnifida biz zardushtiylik dini elementlarini kuzatamiz.

Kalit so'zlar: zoomorf, riton, Anqa qa'la, Gopatshoh,

КЛАССИФИКАЦИЯ АНТИЧНЫХ ЗООМОРФНЫХ СКУЛЬПТУР НА ТЕРРИТОРИИ ДРЕВНЕГО ХОРЕЗМА И ИХ СВЯЗЬ С ЗОРОАСТРИЗМОМ

Аннотация. В данной статье определяется и анализируется место находок зооморфных (животных) скульптур, обнаруженных на территории древнего Хорезма, а также их связь с зороастрийской религией. По мнению ряда исследователей, элементы зороастризма проявились в Хорезме; проведённые археологические исследования позволили выявить и изучить наиболее древние памятники-скульптуры региона. В предлагаемой классификации этих скульптур отмечаются характерные элементы, соотносимые с зороастрийскими религиозными представлениями.

Ключевые слова: зооморфный; ритон; Анка-кала (Анка қаъла); Гопатшоҳ.

CLASSIFICATION OF ANTIQUE ZOOMORPHIC SCULPTURES IN THE TERRITORY OF ANCIENT KHWAREZM AND THEIR RELATIONSHIP TO ZOROASTRIANISM

Annotation. This article identifies and analyzes the find contexts of zoomorphic (animal) sculptures discovered in the territory of ancient Khwarezm and examines their connection with the Zoroastrian religion. According to a number of researchers, elements of Zoroastrianism manifested in Khwarezm; archaeological investigations have made it possible to uncover and study the region's most ancient sculptural monuments. The proposed classification of these sculptures highlights characteristic features that can be correlated with Zoroastrian religious concepts.

Keywords: zoomorphic; rhyton; Anqa Qala; Gopatshah (Tonamuoh)

Xorazm — O'rta Osiyoning qadimiy sivilizatsiya markazlaridan biridir; uning katta qismini cho'l hududlari egallagan bo'lib, u yerda qadimdan xo'jalikning asosini ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi chorvachilik tashkil etgan. Shuning uchun xam Xorazmda zoomorf tasvirlar tushirilgan xaykallar eng qadimgi manzilgoxlarda topilgan. (Zoomorf tasvirlar — bu hayvonlar shaklidagi, ko'pincha mifologik va afsonaviy qahramonlar, jonzotlar obrazida inson yoki boshqa mavjudotlar bilan uyg'unlashgan tasvirlar bo'lib, O'zbekiston san'atida (ayniqsa, ko'chmanchilar san'ati, qadimgi davrlar va o'rta asrlarda) keng tarqalgan, qadimiy folklor, diniy e'tiqodlar va madaniy o'zaro aloqalar aksidir. Juda ko'p uchraydigan sopol idishlar orasida tuya va eshaklarda olib yuriladigan suvdonga o'xshash idish siniqlaridagi rasmlar alohida ko'zga tashlanib turadi.